

Minimalizování sociální patologie a kriminality úpravami životního prostředí města?

Schmeidler, K., Maršálková, K.: Crime Prevention through Architectural and Urban Design? *Životné prostredie*, 2017, 51, 3, p. 166 – 173.

Study has proven correlation between the structure and organisation of urban space and crime: with new criminological theory supporting this correlation. The European Union Justice and Home Affairs Council has highlighted that crime prevention through design is a successful and effective strategy for crime prevention and that this needs to be supported. Despite this, new projects continue to be implemented throughout Europe without considering safety criteria; thus creating urban areas where crime and fear of crime make life difficult.

Key words: architectural (environmental) determinism, crime prevention, surveillance, territoriality, urban design and planning

Nárůst kriminality ve městech, který začal v devadesátých letech a projevuje se i v novém století v České republice, má celou řadu příčin. Preventivní postup proti kriminalitě proto předpokládá hlubokou analýzu těchto příčin a účinnou eliminaci negativních vlivů. Vedle analýz kriminologických, sociologických, psychologických i ekonomických se začínají objevovat analýzy urbanistické a architektonické, studující životní prostředí a sociální ekologii. Hledá se a je potvrzena souvislost mezi materiálním prostředím města a sociálním prostředím různých skupin, které se stávají živnou půdou kriminality stejně jako nerovnoměrné rozmístění míst, kde se delikty odehrály v organismu města. Na základě empiricky potvrzených kauzálních vztahů je možné připravovat a testovat opatření k eliminaci kriminality. Je jasné, že váha faktoru prostředí je menší ve srovnání s faktory psychologickými a sociologickými. Přesto je možné promyšlenou tvorbou prostředí kriminalitu účinně snižovat a přispívat tak k bezpečnosti měst. Zahraniční příklady a zkušenosti (z USA, Kanady, Velké Británie aj.) s úspěšně realizovanými změnami architektonického a urbanistického prostředí o tom přesvědčují.

Úloha prostředí při vzniku kriminálního chování

Problémy ochrany majetku, zdraví a bezpečnosti jsou ve městech, kde je velká hustota a různost obyvatel i koncentrace aktivit, záležitostí prvořadé důležitosti. Prevence sociální patologie je u nás i v zahraničí značně diskutovanou oblastí, kde lze aplikovat znalost sociálních aspektů architektury v praktické činnosti. Týká se to především různých forem deviantního chování, prostituce, násilné a majetkové kriminality (násilných trestných činů, terorismu, loupeží

a krádeží), sociálních konfliktů, občanských nepokojů, vandalismu i nyní terorismu atd. Tyto jevy jsou dnes zkoumány celou řadou věd: etologií, sociologií města, urbanismem i teorií městského způsobu života. Studuje se vliv vysoké koncentrace na sociální dezorganizaci, změna tradičních stereotypů chování, anomie, kdy se za určitých podmínek oslabuje kooperace a vzájemná výpomoc a zesiluje agresivita jedinců. To může vést dokonce k oslabení populace a někdy i k jejímu ohrožení a zmenšování.

Sociologové zaznamenali, že od okamžiku, kdy země začnou procházet intenzivní urbanizací, začnou se také zvyšovat problémy v oblasti kriminality, odcizení, mentálních nemocí, sebevražd, nezaměstnanosti a ostatních deviací. „Urbanizace přispěla k rozbití tradičních komunit a vytvořila prostor pro setkávání neznámých, rozvoj komunikace umožnil všem dokonale se seznámit s rolí cizince. Vytvořily se prostory s extrémně nízkou sociální kontrolou, ohniska patologie“ (Keller, 1997). „Zaznamenali jsme příkrý nárůst bezpečnostních zařízení a budování obytných sousedství ohrazených zdmi a chráněných bezpečnostními agenturami. Je to způsobeno silným zvýšením kriminality, zvláště násilných trestných činů“ (Badenhorst, 1999). Kriminalita často spojená s problematikou drog se v evropských městech zvýšila do té míry, že se stala jedním ze základních problémů politických, veřejných a odborných, které se týkají městské společnosti. Rostou obavy ze stoupající zločinnosti v evropských městech, což do jisté míry souvisí s životními podmínkami v některých čtvrtích, společenskými strukturami i charakterem prostředí. Znamená urbanizace tedy automaticky rozšíření sociální patologie? Které jsou další faktory, které mají ve městech vliv na její existenci a šíření? Je možné

projektovat tak, aby se kriminalita snížila či eliminovala? Je jisté, že rychlý až překotný růst měst znamenal mnohdy narušení koheze a existujících sociálních struktur, zhoršila se sociální soudržnost, projevoval se rasismus, exkluze ze společnosti i občanské konflikty. Zvýšená koncentrace obyvatelstva v městských centrech vedla ke ztrátě lidského měřítka a k erozi sociálních i hmotných struktur. Denní život občana se stal uniformovanějším, zatímco izolace, pasivita a indiferentnost vůči kolektivním cílům a společenským iniciativám se stala běžným zjevem. Zvyšování hustoty se projevilo ztrátou volných ploch, parků, náměstí a společenských budov, které slouží setkávání lidí. Úpadek ulic jako sociálního a živého prostoru přispívá k úpadku měst a snižuje bezpečí v nich.

Osobní tvořivost a příležitost k vyjádření vlastního názoru byla těmito procesy rovněž potlačena. Někde to zřejmě souvisí s malou kapacitou některých oblastí poskytnout vzrůstající populaci plnou zaměstnanost, smysluplnou náplň volného času či dostatečné služby. Jednou z principiálních příčin kriminality je sociální odcizení a potíže spojené zejména u mladých lidí s identifikací s kulturou, rodinou, školou nebo společností jako celkem. Po celém světě se stává, že četné tradiční komunity byly často „vyhozeny“ ze svého prostředí a nuceny žít v neúměrně velkých prefabrikovaných blocích sídlišť, kde jsou obyvatelé izolováni a osamělí. Je rozbita provázanost jejich sociální sítě a vzájemná pomoc. Rodinám s dětmi byly přiděleny minimální byty, kde není možnost si hrát, je málo příležitostí ke kontaktům se sousedy. Betonové bloky nepatří lidem, ale státu. Okolo jsou velké plochy – teritoria nikoho, za které nikdo není odpovědný. Výtahy, schodiště a chodby jsou ničeny (vandalismus) a pomalovávány (graffiti).

Starší studie zaměřovaly a přeceňovaly patologii městské společnosti. I nyní je však všeobecně přijímáno, že zejména velká města mají větší četnost deviací a patologie než venkovské oblasti, pokud srovnáme rozvodovost, užívání drog, zločinnost, nezaměstnanost či mentální onemocnění. Podle deníku *Mladá fronta Dnes* (ze dne 18. dubna 1999) je pravděpodobnost, že se obyvatel velkoměsta stane za život obětí násilného činu, 1 : 60, u obyvatel venkova či maloměsta je tato pravděpodobnost 1 : 2 000. Je také předpokládáno, že nezaměstnané a deviantní osobnosti gravitují do měst, kde využívají anonymitu, různých nabízejících se příležitostí anebo jsou z venkovských a maloměstských oblastí prostě vytlačovány. Hlubší studium sociální patologie ve městech a obcích ukázalo, že je třeba rozlišovat mezi patologickými jevy, které:

1. vznikají v období adaptace na městské prostředí (vládné anomie);
2. jsou pro město charakteristické.

Centrální městské oblasti vykazují největší četnost sociální patologie. Výzkumy ukazují (McHarg,

1969), že zde jsou největší četnosti nejtěžší kriminality, vražd, sebevražd, užívání drog, alkoholismu, loupeží, znásilnění, napadení, delikvence mladistvých a relativně vysoká úmrtnost dětí (což bývá známkou nedostatečné rodičovské péče). Potvrdila to i studie *The Criminal Area* (Oblasti zločinu; Morris, 1957). Deviantními skupinami a gangy v centrálních oblastech se zabývala studie *Street Corner Society* (Whyte, 1988). Dichotomie centrum – periferie je zde podobná jako v případech fyzických a mentálních onemocnění. Studie prostituce ukázaly její největší četnost v centrálních městských oblastech. Pro prostituci je typické, že se lokalizuje v městských částech s vysokou četností kriminality a sociálních problémů – množství imigrantů, nezaměstnaných, kde je značná disproporce pohlaví atd. Podle policejních statistik dokonce domácí hádky, ke kterým je přivolávána asistence policie, vypuknou častěji v centrálních, hustě osídlených oblastech.

Co tedy zde ovlivňuje kriminalitu? Je možné, že kombinace fyzických, sociálních a ekonomických faktorů vytváří takové prostředí, které umožňuje vznik patologií. Vliv města na četnost patologií je viděn ve dvou stránkách působení – fyzikální a společenské.

Působení fyzikálních podmínek na četnost patologií

Působení fyzikálních podmínek zahrnuje znečištění, nadměrnou stimulaci (hlukem), nekvalitní prostředí, zejména jeho vizuální stránka, např. monotónnost sídlišť, špatné podmínky bydlení atd. Městský hluk je velmi intenzivní a dlouhodobý, co se působení týče. Tento hluk tak ruší spánek přerušováním snových sekvencí, zvyšuje tělesné a psychické tenze, ovlivňuje tlak krve, práci srdce a celý nervový systém. O vlivu špatného bydlení na sociální patologii bylo pojednáno již mnohokrát. Monotónnost a vizuální degradace mají zřejmě také svůj podíl. Jejich dopad je o to větší, že např. mnohé děti prožívají v tomto prostředí veškerý svůj čas. Pokusy s krysami prokázaly, že mají-li procházet k potravě nedostatečně proměnlivým prostředím, volí pokaždé jinou cestu, nebo propadají apatii (Rapaport, 1977). Lidé vzhledem ke každodennímu spěchu tuto možnost často nemají.

Působení společenských podmínek na četnost patologií

Negativní podmínky města, které můžeme označit jako společenské, jsou především přelidnění – vysoká hustota, špatné socioekonomické podmínky a sociální izolace. Centra měst jsou oblasti s vyšší indikací duševních chorob, sociální dezorganizací, množstvím osob žijících osaměle bez rodinných vazeb, s rozpadlými domácnostmi, s množstvím jedinců s alkoholismem a jinými problémy. Zvýšené množství sociálně patologických jevů se objevuje tam, kde mezilidské vstupy jsou omezovány na situace, které zahrnují specializované a omezené aspekty osobnosti, tzv. parciál-

nost sociálních rolí. Tato fragmentarizace a omezená integrace různorodých rolí může vést k odcizení, stavu bez společenských norem, který je projevem slabě integrované sociální struktury. Nedostatek smysluplného kontaktu rezultuje v patologii z izolace.

V poslední době je vztah prostředí a sociální patologie intenzivně zkoumán i v měřítku jednotlivých budov a jejich komplexů. Již v roce 1972 průkopník v této oblasti, americký výzkumník Newman (1972), předložil výsledky výzkumu, ve kterém srovnával 100 různých lokalit v New Yorku a zjišťoval výskyt kriminality. Zjistil, že v největších budovách byla zaznamenána největší četnost kriminálních činů a že v částech těchto budov, které byly veřejnými prostory a přesto byly uzavřeny, se odehrávaly kriminální činy nejčastěji.

Newman (1972) na základě analýz stanovil, že míra kriminality byla značně ovlivněna charakterem fyzického prostředí. Jsou určité typy budov a obytného prostředí, kde se odehrává více kriminálních činů než jinde, protože byly špatně navrženy. Další výzkumy v mnoha zemích, především v Evropě, tyto závěry potvrdily. Každé prostředí a dokonce každá budova znamená v tomto ohledu určité riziko.

Dlouholetým studiem mnoha realizovaných projektů a jejich rozbořením byl nalezen jasný vztah mezi formou a půdorysem budovy a množstvím v ní dokonáných projevů vandalismu či trestných činů. Analýzy ukázaly, že nevhodný architektonický návrh napomáhá růstu kriminality. Zejména špatný prostorový rozvrh může napomáhat jejímu zvýšení. Šetřením a analýzou bylo zjištěno, že vandalismus a páchaní trestných činů se děje v určitých místech za zcela určitých podmínek. Existují potencionální „produkcující místa“ trestných činů, „...v předměstských sídlišťích velkých měst je nebezpečí kriminality. V moderních komplexech s nejasně definovanými a vzájemně spojenými volnými prostory se nikdo necítí odpovědný za to, co se tam děje. Zloděj má tisíc možností nekontrolovaně uniknout všemi směry“ (Newman, 1972).

Tato potencionální kriminalita vzrůstá tam, kde nejsou v okolí lidé, v málo přehledných prostorech, kde na trestný čin není třeba vynaložit příliš mnoho sil a není třeba obávat se rizika. Nepřehlednost a skrytost prostředí může přinášet problémy. Velké plochy, které nejsou nikým přehlíženy a které jakoby nikomu nepatřily, stimulují k tzv. příležitostné kriminalitě. Svým dílem přispívá i již zmíněné maximální nahuštění lidí na minimální plochu, anonymita či špatně utvořená sociální struktura.

Poměrně vysokou míru kriminality či deviantního chování vykazují výškové budovy od určitého počtu podlaží, nepřehledné vchody, výtahy, haly, schodiště a požární schodiště, podzemní garáže či chodby (Newman, 1972). Snadný přístup k plochým střechám je problematický zvláště tam, kde je užito k hornímu

osvětlení střešních světlíků. Ke vloupání dochází často touto cestou. Obdobně špatně situované vzrostlé stromy se mohou stát žebříkem na ploché střechy či k méně zajištěným oknům. Vzrostlé keře mohou skrýt vetřelce a ztěžovat prohlídky a prevenci. Školy jsou obecně velice častým terčem pro vloupání a vandalismus.

Jak preventivně působit? Newman (1972) se domníval, že pokud architekti a urbanisté budou více přemýšlet o lidech a jejich obraně, množství městské kriminality významně poklesne. Dobrý architektonický návrh může redukovat možnosti pro trestné činy. Kdyby určité části měst byly přebudovány, snížila by se zde kriminalita a vandalismus, protože lidé by vytvořili pocit sdílené odpovědnosti komunity za tato místa.

Jak zdůrazňuje Jeffrey (1971), „je možné snižovat zločinnost v těch městských prostorech, kde bezpečí je v ulicích, budovách a parcích naprojektováno. Města mohou být rovněž navrhována tak, aby se zvýšily kontakty mezi lidmi. Náš městský život nemusí charakterizovat anomie, osamělost a odcizení.“ Koncepce každé budovy, její konstrukce a situování v prostředí je faktorem, který ovlivňuje pravděpodobnost spáchání kriminálních činů. Například míra, do jaké vnitřní prostředí budov poskytuje prostor vhodný pro sociální kontakt a skupinové ovlivnění, tj. polosoukromý, obranyschopný prostor, se vztahuje k pocitu bezpečí obyvatel.

Zatímco dlouhé, nečleněné chodby nejsou pravděpodobně vhodné k přeměně v polosoukromá území, chodby členěné tak, že vytvářejí menší „hnízda“ (bytů, pracoven atd.), poskytují větší šanci, že budou spadat pod vliv uživatelů seskupených místností. Jako prevence se doporučuje co největší přehlednost veřejných budov i prostor včetně vchodů, hal, chodeb a zdviží. Jasně tvary a přehledný půdorys budov nejsou atraktivní pro scházení deviantních skupin a gangů. Možnost kriminálních aktivit a antisociálního chování je takto minimalizována a budova má dokonce větší šanci na získání estetických kvalit.

Obytné prostředí by mělo být koncipováno tak, aby poskytovalo obranný prostor – prostor, který je aranžován tak, že provedení jakéhokoliv kriminálního činu se ztíží a lidé mají sousedství pod kontrolou. Vizualní přehlednost je velice důležitá, ať pro veřejnost, nebo pro policii. Lidé by se znali a poznávali a sledovali by cizince a veřejné plochy. U bytových staveb se doporučuje vytvářet různorodou skladbu bytů, aby vznikla normální demografická struktura, tj. zastoupení všech věkových skupin. Občané v poproduktivním věku, tj. důchodci a také ženy v domácnosti mají pak sousedství, a zejména vstupy do objektů pod dozorem celý den. Mohou včas indikovat a hlásit pohyb podezřelých osob, které do sousedství

nepatří. Dobré umělé osvětlení večer po zšeření může potencionální narušitele odrazovat, zatímco tmavé rohy a zákoutí mohou přivolávat problémy. Obhajuje se projektování v malém, srozumitelném měřítku tak, aby budova mohla být kontrolována uživateli. Bezpečnosti může být dosaženo zvýšením smyslu pro teritorialitu většiny uživatelů. Identifikace lidí s prostředím je vede k jeho ochraně. Pocit identity a jistoty vyvolává také intenzivní využití veřejných prostorů pod kontrolou komunity. Vychází se z myšlenek Jacobsové (1961), že „je důležité si uvědomit, že veřejná bezpečnost není dána primárně policií, jakkoliv je policie důležitá. Je dána standardy chování a udržována spletitou, většinou nevědomou sítí veřejné dobrovolné kontroly mezi lidmi navzájem. Žádné množství policistů nemůže udržet civilizaci tam, kde normální vzájemné vztahy skončily v kolapsu.“

Chráněný prostor může být definován skutečnými a symbolickými bariérami, které slučují okolní prostředí a berou je v ochranu uživatelů. Newman (1972) zdůraznil důležitost takových jednoduchých opatření, jako je vytvoření výrazné demarkační linie mezi veřejnou a soukromou sférou okolo budov ve velkých sídlištích. Architektonické prvky, které napomáhají sociální kohezi a povzbuzují schopnost jedince regulovat svůj společenský prožitek, jsou potencionálně účinné při zvyšování společenské kontroly. „Protože volně stojící bloky v krajině nevytvářejí urbánní prostředí schopné převzít socializační funkce města, vrací se historizující španělský postmoderní architekt Bofill ve svých projektech ke klasickému bloku. Vznikají tak semiprivátní prostory jasně přiřazené příslušným obyvatelům, kde matka může sledovat své děti na hřišti a kde funguje sousedská pomoc a kontrola“ (Čejka, 1992). Symbolické „ztížení činu“ může omezit zločinnost (Sommer, 1983). Je-li znázorněna nepřípustnost asociálního chování, lze efektivně omezit určité nezákonné činnosti a projevy vandalismu. Proto je zdůrazňováno, že přemýšlení o bezpečnosti je nutno zahrnout do nejranějších fází projektování.

Identifikace a vyhodnocení rizik

Hodnocení projektů připravovaných bytových a veřejných staveb z hlediska bezpečnosti a opatření proti výskytu kriminality, v poslední době i terorismu, tzv. *Crime Prevention Survey Report*, je dnes v USA, Kanadě, Anglii a dalších zemích rutinní záležitostí. Snížení rizika již v plánovacím procesu předpokládá vytvoření analytické metodologie orientované na identifikaci existujících a potencionálních rizik, ohodnocení případných hrozeb, jejich podstaty a hloubky. Vychází se z takzvaného trojúhelníku kriminality (Crowe, 2000), což je grafická reprezentace spojení mezi kriminálním činem a jeho podstatnými komponenty. Tyto komponenty, které jsou nezbyt-

né k dokončení kriminálního činu, jsou kriminální motiv, příležitost k provedení, oběť. Odstraněním nebo podstatným snížením výskytu jedné z uvedených komponent se může s určitou pravděpodobností omezit výskyt či dokonce zabránit kriminálním činům. Identifikace a zhodnocení rizika se skládá z těchto částí:

1. identifikace hrozeb, pravděpodobnost výskytu v určité oblasti v určitém časovém úseku, charakteristiky, místní efekty;
2. vliv expozice na uživatele a obyvatele – rozsah, kvalita a kvantita, co může být poškozeno, zničeno;
3. zranitelnost (fyzická i funkční), tj. tendence objektu či organismu být poškozen či zničen díky svým vlastnostem a kvalitám, zranitelnost se může hodnotit vůči různým komponentům;
4. vyhodnocení rizika, kde riziko je chápáno jako produkt tří výše jmenovaných proměnných, pokud jedna z nich je nulová, tak celkový risk je nulový. Může být kvantifikováno jako rozsah a hloubka škod, které se ve sledované oblasti, budově, komplexu budov stanou.

V tomto ohledu je několik způsobů ohodnocení rizika v architektonickém prostředí:

- absolutní riziko – nejvyšší míra škod, obtížně se kalkuluje;
- relativní riziko – různé úrovně ohrožení;
- přijatelné riziko – vychází se z toho, že totálně nerizikové prostředí je nerealistické.

Hledá se vyváženost mezi riziky a náklady, které je minimalizují. Tato rovnováha vyjadřuje přijatelnou míru rizika pro dané prostředí. Na základě výše uvedených definic (riziko jako produkt tří proměnných – hrozby, expozice a zranitelnosti) můžeme říci, že zmenšení jakéhokoliv rizika znamená v podstatě redukci nejméně jedné proměnné ze tří. Většinou je to možné vzhledem k různým druhům ohrožení a jejich různým úrovním.

Redukce hrozby znamená její redukování či ovlivnění pravděpodobnosti, že se přihodí. Je to nejučinnější cesta, ale někdy těžko dosažitelná. Redukce expozice vyžaduje opatření k zmenšení množství ohrožených elementů, doby ohrožení atd. Nakonec snížení zranitelnosti znamená další možnost zmenšení ohrožení. Potřebný je globální a integrovaný přístup k tomuto tématu. Globální řešení je možné, pokud je problém analyzován ve své komplexnosti různých aspektů, které hrají roli, a jejich vzájemných souvislostí.

V tomto smyslu Newman (1972) ukázal, že pokud budeme mít při navrhování obytného prostředí na mysli bezpečnost, může to významně redukovat výši kriminality. Při navrhování obytného či jiného prostředí by měli být zohledněny tyto čtyři hlavní faktory:

I) Teritorium

Měli by existovat plochy či zóny, ke kterým by obyvatelé měli takový vztah, jako by jim bezprostředně patřily – předprostory jako např. vstupy, předzahradky. Jestliže plocha nikomu nepatří, nebo je tak chápána, je opomíjena, nechráněna a chátrá. Nebezpečí vandalismu prudce vzrůstá. Jestliže lidé cítí, že plocha je jejich, tak se o ni starají a chrání ji.

II) Dohled

Některé prostory v tradičních bytových domech, administrativních a distribučních budovách mají velké množství prostorů a ploch, jako např. schodiště, pasáže, výtahy, které nejsou pod dohledem a nikdo neví, co se tam děje. Pokud by budovy byly navrhovány tak, aby obyvatelé mohli sledovat, co se děje, budou vetřelci a zvláštní události brzo identifikovány. V tom případě bude méně pravděpodobné, že ke kriminálním činům či vandalismu dojde. Také je třeba zabránit vylidňování centrálních částí měst tzv. „city“, kde bydlení ustupuje v konkurenci s využitím prostoru např. obchodem a administrativou. Tyto městské části, přes den zalidněné a pulsující, se večer vylidní a stanou se nehlídaným prostorem. Možnost kriminálních činů zvyšuje atraktivní, agresivní reklama, vyzývavá nabídka obchodů a opuštěné prostředí. Je dobré, když v místě zůstane aspoň 20 % bytů z celkové plochy nabídnuté k pronajmutí. Jednou z možností zvýšit dohled je zavedení policejních kamer. Podle odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra byly nejdříve instalovány ve dvaceti městech ČR v pilotní studii (Praha, Ostrava, Olomouc, Kladno aj.). Podle prvních experimentálních realizací se ukazuje, že v exponovaných místech, kde byly tyto systémy instalovány, poklesla kriminalita, někde téměř vymizela. Je to částečně způsobeno tím, že se díky kamerám trestná činnost přesouvá jinam, vytlačuje z centra, hlídaných parkovišť atd. I toto stěhování však vede k úbytku kriminálních činů, zejména krádeží a distribuce drog, i případů veřejného pohoršení. Příležitost k páčání trestné činnosti je v místech, kde není tolik zájmových objektů jako v centru, mnohem nižší. Proto zaznívá jednoznačně pozitivní hodnocení z úst představitelů měst, ve kterých byly instalovány kamerové systémy, aby pomohly při potlačování šikanování, kriminality, případně terorismu. Mnohým lidem však kamery vadí, ohrazují se, že je narušováno jejich soukromí, cítí oko „velkého bratra“. Je třeba stanovit přísná pravidla, jak mají policisté nakládat s natočeným materiálem, aby zabránili jeho případnému zneužití.

III) Vzhled

Typ image, výrazu neboli vzhledu budovy ovlivní pravděpodobnost konání příležitostných kriminálních činů. To jsou ty, které nejsou plánovány dopředu, ale jsou vykonány, když je vhodná příležitost. Většina vloupání je tohoto druhu, zloději se dostanou

dovnitř okny či dveřmi a využijí příležitosti, která se jim nabízí. Po dokončení architektonické studie by měla být provedena diskuse o bezpečnosti navrhovaných budov. Před vytvářením prováděcích plánů by mělo být provedeno zhodnocení odborníky z hlediska kriminality, vandalismu a bezpečnosti. Má být oceněn návrh osvětlení, rozmístění oken a jejich zasklení. K přezkoušení bezpečnosti stavby je třeba zhodnotit všechny dveře, jejich umístění a vybavení kvalitními zámky a uzávěry. Velká péče má být věnována nejbližšímu okolí, zvláště zeleni, keřům a stromům.

IV) Prostředí

Odborníci z oblasti boje proti kriminalitě tvrdí, že projektanti se mají seznámit s úrovní kriminality v místě, které je vybíráno jako budoucí staveniště. Po lokalizaci staveniště se doporučuje seznámit se s profilem kriminality v místě i jejím verbálním komentářem. Pozemek, který obklopuje budoucí stavbu, by měl být navrhován tak, aby byl bezpečný a poskytoval dostatečný přehled. Obranný prostor poskytuje bezpečné a snadné napojení na ostatní svět a dává svým obyvatelům, pokud jsou doma, bezpečné a příjemné prostředí. Architekti tak mohou respektováním výše uvedených zásad svým projektem odstranit mnoho příležitostí ke spáchání kriminálních činů, zejména krádeží, napadení a vydírání.

Prevence kriminality prostřednictvím environmentálního designu

Prevence kriminality cestou architektonicko-urbanistického návrhu byla ověřena v praxi a je tématem knihy kriminologa Croweho (2000), který tvrdí, že fyzickým prostředím lze manipulovat takovým způsobem, aby bylo ovlivněno chování lidí s ohledem na redukování strachu a četnosti kriminality při zvýšení kvality života. Jeho koncept CPTED – *Crime Prevention Through Environmental Design* (prevence kriminality prostřednictvím environmentálního designu) poskytuje rámec, který slouží zajištění zamýšlených vlastností prostředí. Pomocí změn prostředí a jeho přestavby jsou kriminální činnost a ztráty způsobené vandalismem sníženy na minimum. Velice působivé jsou statistiky z lokalit v okolí Toronta (Peel Region západně od Toronta), kde byla snížena četnost policií hlášených kriminálních činů z 98 v roce 1993 na pouhých 9 v roce 1995 po provedených úpravách v roce 1994 (Schmeidler, 2001). Zde se podařilo dokázat, že rysy životního prostředí jako je koncept budov, jejich interiéry, parkoviště i uliční síť mohou být navrhovány či upravovány tak, aby redukovaly kriminalitu. Správný návrh a promyšlené užití prostoru vede jak k redukcí kriminality a strachu z ní, tak ke zlepšení městského života.

Koncept CPTED předpokládá, že kriminalita a vandalismus jsou vedlejší produkty lidské činnosti,

kteřá nefunguje správně. Cílem je vyprojektovat a realizovat takové prostředí, kde uspořádání a užití vede k redukci strachu a incidence kriminality a zlepšuje kvalitu života. CPTED zdůrazňuje, že právě návrh prostředí často znesnadňuje, aby zamýšlená funkce probíhala dobře. Prostory a pozemky nepodporují zamýšlenou funkci. Záměrem proto je návrhová strategie, aby návrh prostředí zajistil umožnění zamýšlené aktivity, která má probíhat správně a přímo podporovat kontrolu lidského chování. V prostředí mají být vyznačeny lidské činnosti, aby je prostorové uspořádání mohlo podporovat (*space assessment*). K hlavním vzájemně provázaným zásadám CPTED patří (Schmeidler, 2001):

- a. přirozený přehled;
- b. přirozená kontrola přístupu;
- c. zvýšení teritoriálního povědomí.

Přirozený přehled je návrhová strategie, která se snaží udržet narušitele pod dohledem. Prostory by měly být navrhovány tak, aby umožnily vizuální kontrolu zvyšováním „vizuální permeability“, tj. schopnosti vidět, co je před námi a okolo nás. Důležité je vyrovnané uspokojení potřeby vizuálního soukromí a potřeby osobní bezpečnosti. Zranitelné aktivity (jako je např. transakce s hotovými penězi, aktivity pro malé děti atd.) by měly být umísťovány do míst, která jsou přehledná a stále přirozeně monitorována. Doporučuje se vytvoření „očí na ulici“ orientací oken, pracovních míst a dalších aktivit k těmto místům zranitelných aktivit. Je třeba kontrolovat, jak každá fáze projektu zvyšuje přirozený vizuální přehled navržený projektantem. Je to důležité zejména při realizaci veřejného osvětlení a výsadbě zeleně.

Přirozená kontrola přístupových os je postup, který směřuje ke snižování příležitosti ke kriminálním činům. Primárním záměrem této strategie je snížení zabránění přístupu k potencionální oběti a vytvoření povědomí o případných rizicích u potencionálních útočníků. Při navrhování prostorů by mělo být prostředky architektury lidem umožněno vždy si uvědomit, kde se nacházejí a co je a co není v místě dovoleno. Počet přístupových cest je dobré omezit s poskytnutím jisté flexibility pohybu uživatelům. Speciální pozornost musí být věnována přístupovým komunikacím a zvýšené možnosti jejich kontroly. Design prostředí by měl fungovat jako katalyzátor vizuální přehlednosti a kontroly přístupu.

Teritoriální zpevnění je „zastřešující“ návrhová strategie, která vychází z toho, že architektonický návrh může vytvořit či zvýšit sféru vlivu tak, že uživatelé prostředí k němu vytvoří pocit přináležitosti a odpovědnosti. Teritoriální strategie zvyšuje často přirozený přehled a přirozenou kontrolu přístupu. Může se tak stát cestou zvyšování pocitů legitimity vlastnictví při posilování veřejné kontroly použitím symbolů. To mohou být symbolické bariéry či znaky

(Schmeidler, 2001). Měla by se minimalizovat tvorba nejednoznačných, nejasných míst. Místa a prostředí jsou nejasná, pokud schází představa o využití či jejich libretto, k čemu jsou určena a pro koho. To by mělo být doplněno identifikováním míst nikoho (mezipodesty, schodiště, suterény, prostor kolem panelových bloků atd.). Je nutno zajistit, aby tato místa byla převzata do něčí odpovědnosti. Místa by měla být navrhována takovým způsobem, aby umožnila zamýšlený účel a pokud možno kontinuální využití. Potřeba údržby by měla být taková, aby neomezovala přirozený přehled a přirozenou kontrolu přístupu.

Přístup CPTED k ocenění prostorů poskytuje jednoduchý návod i pro laiky k určení toho, jak je prostor navržen a využit. Tento koncept je založen na třech funkcích lidského prostoru (www.cpted.net):

1. prostor pro lidi má určený účel;
2. každý prostor pro lidi má sociální, kulturní, právní a fyzické definování, které předepisuje navrhované a zároveň přijatelné chování;
3. každý prostor pro lidi má být navržen tak, aby podporoval a umožňoval kontrolu navrženého chování.

Při zdůraznění určení, definování a rozvržení prostoru je možné ho ohodnotit kladením následujících otázek (www.cpted.net):

Určení

- Jaký je navrhovaný účel místa?
- Čemu bylo místo původně určeno?
- Jak prostorové uspořádání podporuje zamýšlené využití?
- Je zde konflikt mezi různými druhy užití či mezi funkcí prostoru a jeho uspořádáním?

Prostor by měl být vyznačen v souvislosti s jeho využitím a použity by měly být přírodní bariéry, jako např. terén a distance k oddělení konfliktních aktivit.

Definování

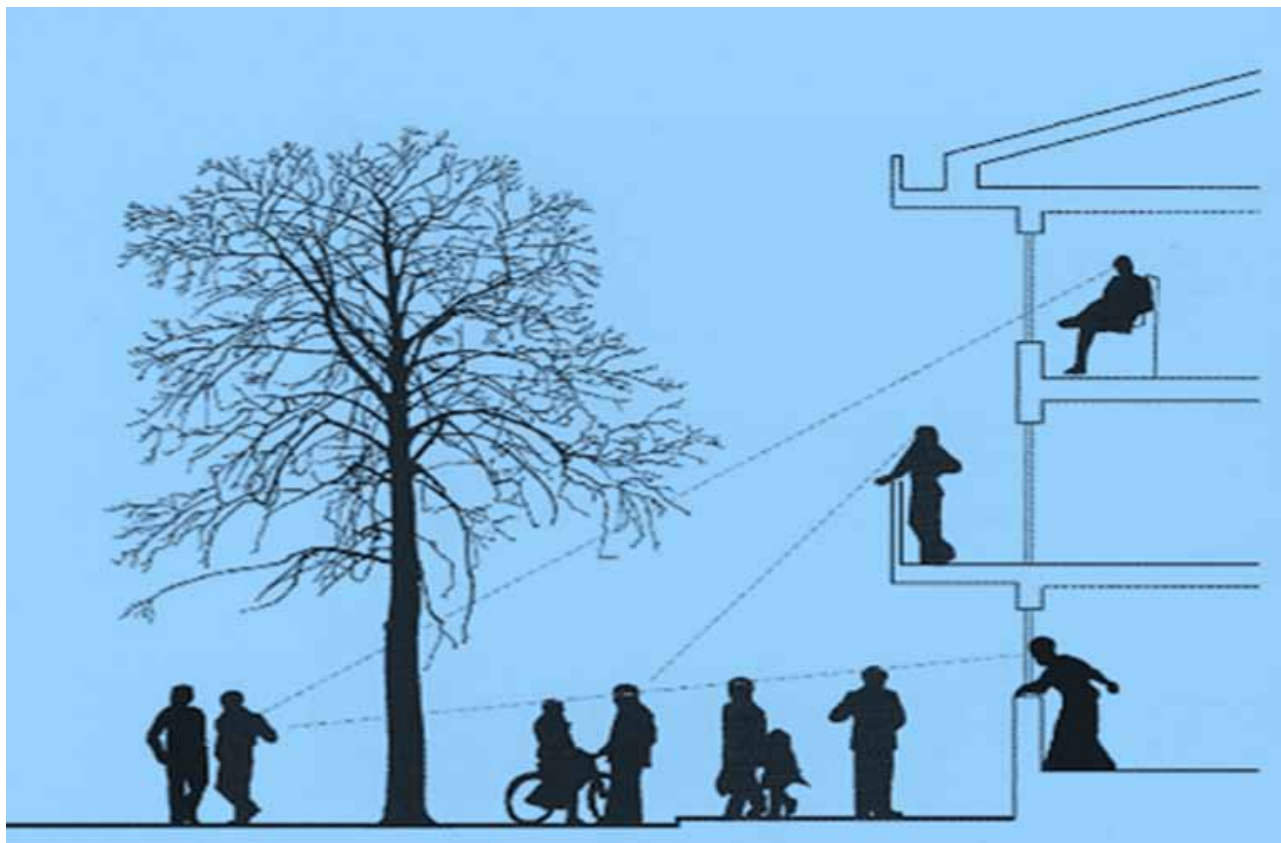
- Jak je prostor definován?
- Kde jsou jeho hranice?
- Existují sociální či kulturní definice, které ovlivňují užití prostoru?
- Existují právní či administrativní normy, které jasně vyjadřují pravidla užití a podporují je?
- Je to vše vyznačeno pomocí symbolů?
- Je zcela jasné, komu patří tento prostor?
- Existuje konflikt či nejasnosti mezi určeným účelem místa a jeho definováním?

Kontrolovaný prostor by měl mít jasně vyznačené hranice. Také zóny přechodu, které indikují pohyb z veřejného prostoru do soukromé zóny, by měli být jasně vyznačeny.

Rozvržení prostoru

Fyzický design by měl napomáhat zamýšlenému využití území.

- Které části designu mohou nejlépe ovlivnit chování?

Obr. 1. Grafické znázornění přirozených forem dohledu a kontroly, orientovaných na uživatele – *user friendly* – pomocí orientace oken, přímých neomezovaných rozhledů a prostorové definice. Zdroj: Schmeidler (2001)

- Vyjadřuje fyzický design zamýšlené využití? Je třeba zajistit, aby fyzický prostor byl navržen v kontextu potřeb uživatelů.
- Brání fyzický design produktivnímu užití prostoru nebo je s ním v konfliktu? Uspořádání prostoru by mělo umožnit jeho efektivní využití při optimální vytíženosti.
- Brání fyzický design správné funkci prostoru, zamýšlené lidské aktivitě nebo s nimi je v konfliktu? Prostory by měli být koncipovány tak, aby zvyšovaly přirozený přehled, ochranu přístupu a teritorialitu.
- Poskytuje architektonický či urbanistický návrh prostředky pro každodenní uživatele, aby mohli přirozeně ovlivňovat aktivity druhých? Je třeba identifikovat zranitelné areály, včetně těch, kde je omezený přirozený přehled, kontrola přiblížení a teritorialita, jako jsou parky a parkoviště. Riziko je zde možné minimalizovat lokalizováním bezpečných aktivit v jejich blízkosti.
- Existuje konflikt či nejasnosti, jak návrh prostředí zamýšlí ovlivňovat lidské chování? Po vytipování zranitelných aktivit (manipulace s hotovými penězi, péče o malé děti atd.) je možné zmírnit riziko jejich lokalizováním v místech s velmi sil-

ným přirozeným dohledem, kontrolou příchozích a vyvinutou teritorialitou.

Východiska tvorby

Prostory by měly být označeny tak, aby jejich označení podporovalo zamýšlenou funkci. Účelem této zásady je vyznačit funkce potřebné pro přirozený dohled, kontrolu přiblížení a zažitou teritorialitu včetně prostoru, který je může zabezpečovat.

Je vhodné využívat přírodní bariéry, jako je terén a vzdálenost k fyzickému separování konfliktních aktivit. Účelem této zásady je redukovat strach produkující konflikt efektivním separováním konfliktních aktivit. Vhodné bariéry konfliktním aktivitám mohou být distance, tvarování pozemku a aktivity, které je možné označit jako neutrální nebo komplementární. Příkladem konfliktních aktivit může být fotbalové hřiště v blízkosti domova důchodců. Zvuky a aktivity z hřiště mohou rušit a negativně ovlivňovat seniory.

Kontrolovaný prostor by měl být označen jasnými hranicemi. Vychází se z požadavku práva, že prostor je definován také tak, aby umožňoval vykonávání práva vlastníků. Navazující princip je, že určitá osoba musí být schopna poznat, že se pohybuje z veřejného do privátního prostoru. Ploty, určité typy keřů a architektonická znamení jsou příklady definice hranic

– určení hranice může být fyzické či symbolické.

Nezbytné jsou také jasně určené tranzitní zóny, které indikují pohyb z veřejného do poloveřejného či soukromého prostoru. Uživatelům prostředí musí být naznačeno, že se dostávají do kontrolovaného prostoru. Bylo poznáno, že pokud se tranzitní prostory rozšíří, rozsah excesů nevhodného chování se sníží.

Zásady tvorby

Bezpečnost je zájmem každého. Právo života ve městě si nelze plně užít, dokud není zaručena bezpečnost jeho obyvatel a dokud nedojde ke snížení obav z kriminality.

- Je nutno zajistit, aby materiální prostor byl navržen v kontextu potřeb každodenních uživatelů prostoru. Je třeba ho navrhnout a označit podle zamýšleného užití. Nejlépe to lze provést vyznačením fyzického návrhu prostoru, který zahrnuje také fyzické, sociální a psychologické potřeby stálých uživatelů.
- Design a organizace prostoru by měla zajistit pro své efektivní využití kritickou hustotu lidí. Bylo zjištěno, že efektivní a produktivní využití prostoru generuje určitou hustotu v prostoru, která přinutí nenormální uživatele pocítit větší riziko (díky větší kontrole a možnosti intervence). Stálým uživatelům dá pocit bezpečnosti a redukce rizika nebezpečí.
- Dobře navržený prostor zvyšuje percepce reality, tj. dohledu, přístupových os a teritoriality. Podmínkou je zdůraznění přirozených forem dohledu a kontroly, orientovaných na uživatele – *user friendly* – pomocí orientace oken, přímých neomezovaných rozhledů a prostorové definice. Zvláště okna kuchyní by měla být orientována tak, aby přehlížela ulici a hřiště dětí. Účelem je minimalizování zábran rutinního užívání a prožití prostředí (obr. 1).
- Zranitelné prostory včetně těch bez přirozeného dohledu, kontroly příchodu a teritoriality, jako jsou parky a parkoviště, je nutné identifikovat a redukovat riziko v nich situováním bezpečných aktivit. Získáme tak zvýšený potenciál svědků a kontrolního chování. Vliv těchto opatření je na zvýšení pocitu bezpečnosti u normálních uživatelů prostředí a zvětšený pocit riskování, dohledu a případné možné intervence u případných narušitelů.
- Citlivou identifikací napadnutelných aktivit a osob, jako je manipulace s hotovými penězi a dětmi, je možné je umístit uvnitř prostorů s velkým přirozeným dohledem, kontrolou pohybu a teritorialitou. Ziskem bude distribuce zranitelných aktivit na co možná nejbezpečnější místa. Situováním citlivých aktivit v blízkosti oken zalidněných míst a v kontrolovaných areálech se překoná riziko a uživatelé se budou cítit bezpečněji.

* * *

Promyšlenou tvorbou prostorů a urbanistickým plánováním by měla být podporována opatření proti příčinám sociálních nepokojů, zločinnosti a teroru ve městech. Často postačí zcela malé změny, které mohou být užitečnější než komplikované teorie. Praktická zlepšení, jako lepší osvětlení, promyšlené vysazování zeleně a zvětšení přehlednosti a reorientace pěších cest, napomohou bezpečnosti v prostředí a redukovat kriminalitu.

Literatura

- Badenhorst, S.: IUPEA Urban Environmental Planning – Policies, Instruments and Methods. Pretoria: University of Pretoria, Department of Town and Regional Planning, 1999, nestránkované.
- Crowe, T.: Crime Prevention through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts. 2nd Edition. Boston: Butterworth-Heinemann, 2000, 333 p.
- Čejka, J.: Tendence současné architektury. Praha: České vysoké učení technické, 1992, 92 s.
- Jacobs, J.: The Death and Life of Great American Cities. New York: Vintage Books, 1961, 458 p.
- Jeffrey, C. R.: Crime Prevention through Environmental Design. Beverly Hills: Sage Publication, 1971, 290 p.
- Keller, J.: Abeceda prosperity. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1997, 176 s.
- McHarg, I. L.: Design with Nature. New York: Garden City, Natural History Press, 1969, 197 p.
- Morris, T.: The Criminal Area. Abingdon: Routledge, 1957, 202 p.
- Newman, O.: Defensible Space. New York: Macmillan, 1972, 298 p.
- Rapaport, A.: Human Aspects of Urban Form. Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design. Oxford: Pergamon Press, 1977, 448 p.
- Schmeidler, K.: Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. 2. vydání. Brno: Zdeněk Novotný, 2001, 292 s.
- Sommer, R.: Social Design: Creating Building with People in Mind. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1983, 198 p.
- Whyte, W.: City. Rediscovering the Center. New York: Doubleday, 1988, 386 p.

doc. Ing. arch. PhDr. Karel Schmeidler, CSc.,

karel.schmeidler@usi.vutbr.cz

Ústav soudního inženýrství Vysokého učení technického v Brně, Purkyňova 118, 612 00 Brno, Česká republika

Mgr. Kateřina Maršálková, *kmarsalkova@msp.justice.cz*
Ministerstvo spravedlnosti ČR, Vyšehradská 16, 128 10 Praha, Česká republika